

Ur museisamlingarna

Gammalt lås av varmvalsad järnplåt från Nyby Bruk

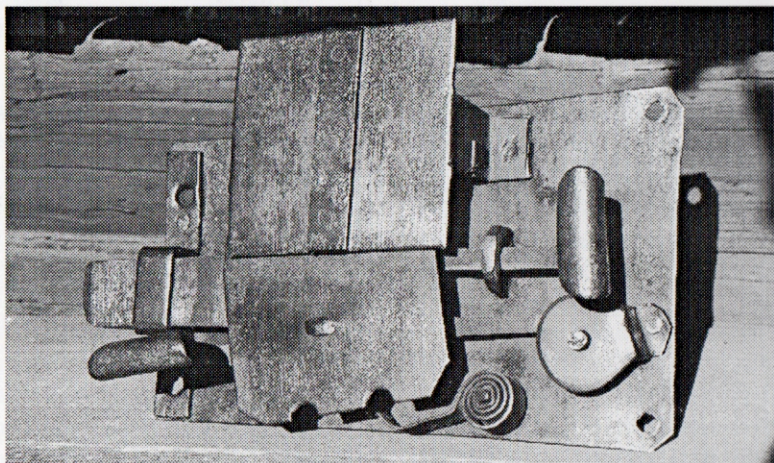

Foto: Bernt Pettersson

När en äldre fastighet i Torshälla revs, fick undertecknad av ägaren mottaga ett lås, som hade suttit i ett av uthusen. Låset är en konstruktion som var vanlig vid den tiden då fastigheten lär ha byggts – omkring 1840.

När förre överingenjören vid Nyby Bruk – Erland Nilsson – fick se låset, konstaterade han att dess bak- och framsidor med säkerhet var av varmvalsad järnplåt. Denna måste vara gjord vid Nyby Bruk, då någon annan tillverkare ej fanns vid den tiden.

För en hembygdsförening är det alltid av intresse att få föremål som har tidig anknytning till orten. Låset har inte bara ett kulturhistoriskt – utan även ett industrihistoriskt intresse.

Som ett kuriosum kan nämnas, att på kyrkogården vid kyrkans norra sida, finns ett gravmonument av järn i vars utformning ingår en plåt av samma material. Enligt persondata å detta, stämmer årtalen väl överens med tiden för den varmvalsade järnplåtens första tillverkning.

Mary Håkansson

Årg 8 Nr 4 1998

S:t Olof

Medlemsblad för hembygdsföreningen

S:t Olofs Gille i Torshälla

Den gamla kyrkvaktaren.

Theodor Boberg med Patriotiska Sällskapets guldmedalj, som han fick 1929 för lång och trogen tjänst. Medaljen förvaras nu i Kyrkans hus. Th Boberg innehade tjänsten som kyrkvaktmästare från 1890 till 1945. *Se art. i bladet*

Åldermannen har ordet

Någon har kanske lagt märke till att vi inte arrangerat något adventskaffe på Bergströmska gården i år. Det var ett ganska stort arbete styrelsen lade ner på att pynta huset och göra små temautställningar. Då besökarnas antal med åren blivit allt färre tog vi nu beslutet att helt enkelt lägga ner den aktiviteten.

Som jag sagt vid många tillfällen har jag lovat sitta kvar som ålderman fram till dess jag fyller 70 år. Nu är tiden kommen för ett skifte på posten. Av den anledningen har styrelsen under hösten sett över arbetet inom föreningen och på gården och kommit fram till att fördela det på sex sektioner med en styrelseledamot i varje som huvudansvarig och ett stort utrymme för övriga gillesmedlemmar att engagera sig. På så sätt kan själva åldermannskapet renodlas så att han/hon inte ska behöva ta så mycket ansvar för och del i det praktiska arbetet under sommarsäsongen.

Eftersom jag varit med om att dra igång en massa aktiviteter har det blivit naturligt att jag själv helhjärtat gått in i arbetet. Nu måste jag dra ner på detta för att hinna med barn och barnbarn och skriva för dem. Själv fortsätter jag emellertid gärna att ta ansvar för aktiviteterna under sommaren och S:t Olof ännu ett tag om bara hälsan står bi.

På årsmötet, som är planerat till måndagen den 8 mars, kommer vi att närmare presentera hur vi tänkt oss fördelningen av arbetet under den närmaste framtiden.

I höstas fick jag av en tillfällighet Georg Nyströms donationsbrev i min hand och upptäckte då att hans samlingar efter hans bortgång 1944 skänktes till Torshälla stad och inte till Gillet, som jag tidigare uppfattat det. Det stod inskrivet att dåvarande Holmbergsföreningen, numera S:t Olofs Gille, skulle vårda samlingarna och att de inte skulle få skingras. I samråd med Torshälla stads förvaltning och stadsarkivet har vi beslutat att lämna över handlingarna till stadsarkivet där de kan förvaras på ett mer betryggande sätt och bli tillgängligt för fler människor.

Det känns skönt att veta att vi inte är ensamma ansvariga för de Nyströmska samlingarna utan delar det med Torshälla stads förvaltning

Anders Elfsberg, vars anställning upphör vid nyåret, har varit oss till god hjälp när det gällt att sortera papper och lägga dem i rätta kartonger, allt efter anvisning från Ivar Stenberg på Stadsarkivet. Anders har en utpräglad känsla för hur arkivalier ska hanteras. Nu senast har han fått ta hand om c:a 150 nya glasplåtar som hittades på Rådhuset och som han gjort rena. Spännande bilder!

Vi kommer inte att släppa Anders helt när han slutar utan hoppas kunna knyta honom som gillesmedlem till arkivsektionen där hans kunnande kommer väl till pass. Vi tackar Anders för goda insatser.

**God jul och gott nytt år
önskar**

Margaretha Lindén

NYTT LJUS ÖVER MEDELTIDA TORSHÄLLA?

Leif Persson har under en följd av år sökt kartlägga sjöfartens roll för Torshälla och Kvarnens eller kvarnarnas historia i staden. Ingen torde kunna dessa ämnen som han. I Företagsarkivet, som håller till i Företagens bus vid Munktelstorget i Eskilstuna, förvaras Nyby bruks arkiv. Till detta kommer dokument, som avlämnats av ättlingar till brukets grundare Adolf Zetelius. Däri fann Leif återkomsthandlingar rörande Nyby gård, som kastar ett intressant ljus över Torshälla stads äldsta historia. Han fann ett långt memorial av häradsbövdingen Nils Adelstierna, som presenterades på extra tinget i Nyby den 30 maj 1711. Leif visade mig texten och gjorde mig uppmärksam på Adelstiernas utläggning om staden, som återges nedan.

Nils Adelstierna hade köpt Nyby bruk, som då var ett till kronan indraget frälsehemman, och att han hade erhållit kammarkollegiets bekräftelse därpå år 1707. Adelstierna fann emellertid gränserna till grannarna Roxnäs, Källsta, Årby, Torshälla prästgård och Torshälla stad så oklara, att han begärde att laga syn skulle för rättas. I ett långt memorial hävdade han Nyby hemmans anspråk på mark. Adelstierna gick mycket grundligt tillväga. Han gav sig ut på jakt efter alla dokument från äldsta tid och framåt som kunde styrka hans anspråk.

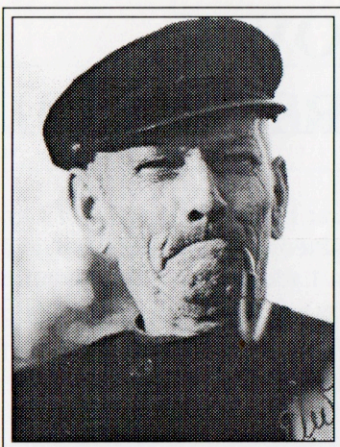
Bland handlingarna i 1664 års rannsaking fann han en uppgift av en 80-årig man, borgaren Lars Olofsson eller Lunda Lasse kallad, som hävdade att han av sina

föräldrar hört att innan Gustaf I kommit till makten hade staden blivit avbränd. Staden hade legat på östra sidan om ån på Säby och Halfspånga hemmans mark. Dessutom erinrade sig Adelstierna det så kallade "huus bärget", ett högt brant berg på östra sidan, varpå ännu fanns vissa "rudera til en ansenlig bygnad som... efter sägn berättas hafwa varit et gammalt Kongs hus.. men är för så långliga tider sedan, afbrändt och förstört wordit at icke någon san berättelse derom mera öfrig är, när sådant sig tildragit hade". Adelstierna menar att i dess närhet, av allt att döma i sänkan mellan Husberget och Holmberget har det medeltida Torshälla funnits.

All mark på västra sidan om ån, där såväl kyrka och rådhus som skola och fattighus var belägna, har tillhört Nyby! Frälsemän hade emellertid donerat mark och kvarnar till klostren i Julita och Eskilstuna. När klostrens mark på Gustaf I:s tid drogs in till kronan, kunde såväl Gustaf I som senare hertig Karl (Karl IX) lämna mark till borgerskapet. På så sätt har Torshälla stads borgare flyttat sina bopålar från avbrända marken på östra sidan om ån till kyrkans omgivning på åns västra sida.

Som Leif Persson påpekar skulle det vara synnerligen värdefullt om Hans Lidén, som så framgångsrikt företagit arkeologiska undersökningar av Husberget, kunde fortsätta utgrävningarna men nu på jakt efter medeltida Torshälla öster om ån.

Bror-Erik Ohlsson

Theodor Boberg föddes i Torshälla 24 januari 1869, son till kakelugnsmakaren Per Gustaf Boberg född i Kung Carls förs. Västmanland, och hans hustru Erika Gustava Pettersson född 1838 i Eskilstuna. Theodor var andra barnet bland flera syskon. När Theodor var sex år gammal dog fadern och änkan fick ta hela försörjningsbördan. Familjen hade det mycket fattigt, barnen hänvisas på dagarna till sig själva när modern var i arbete, bl. a. hos rådmannen och bleckkärlfabrikanten F O Nyström där hon gick frun tillhanda. Där fick hon också driva pressen som formar blanksvärtaskar, säkert ett tungt arbete för en kvinna. När Theodor var gammal nog att hjälpa till var hans uppgift att skriva på locken, askarna lades sedan i varandra tre och tre efter storlek.

Efter kakelugnsmakare Bobergs död 1875 erhöll änkan 15 kr årligen från Torshälla Fabrik Handel och Hantverksförening, vilken förening Boberg tillhört. Till en sjuk flicka i familjen enl. läkarintyg, beviljades 2 kr i månaden från samma kassa.

Sin arbetsbana började Theodor Boberg på Vaddfabriken som låg vid stora bron nära stadskällaren. Under sin tid som anställd vid andra torshällaindustrier börjar

Den gamla kyrkvaktaren

Theodor sin tjänst som kyrkvaktare år 1890, först på deltid Heltidsanställd från 1900 som kyrkvakt och skolvaktmästare. Den sistnämnda tjänsten i den nybyggda skolan erhöll Theodor enl. skolrådets protokoll den 16/7 1900 "Angående vaktmästartjänsten vid nya skolan i Torshälla" "Torshälla stads skolråd antager härmed till vaktmästare vid Torshälla stads folkskola f.o.m. 1 sept. år 1900 med tre månaders uppsägning herr Th. Boberg med följande villkor:

1. Vaktmästaren åtnjuter för sin befattning fri bostad i skolhuset samt fri vedbrand samt kontant två hundra kronor.
2. Mot erhållande av nyssnämnda förmåner är vaktmästaren skyldig:
  - a) att noggrant städa under lästerminerna varje läsdag av de för undervisningen behövliga lokalerna och därtill hörande väntrum samt de i skolhuset befintliga trappor och förstugor. Denna städning jämte borttagning av damm bör vara färdiga i god tid innan läsningen skall börja.
  - b) t.o.m. m) är en uppräknig av alla de uppgifter som ålåg vaktmästaren, städning, vedhuggning, inbärning av ved, eldning, bortforsling av latrin och sopor etc.
  - k) punkt 1. lyder:
Att vårda och hålla ren skoltomten och parken med dess planteringar och bortskaffa all nödig snö och bestyra om sandskottning därå. Att vid tillsägelse av skolpersonal uträtta nödiga ärenden vartill hör hämtning av skolkande barn"

Det var stora krav som ställdes på den nyanställda vaktmästaren, betänker man att han därtill hade tjänsterna som kyrkvakt och dödgrävare så förstår man att Theodor Boberg måste ha varit en kraftkarl.

Undertecknad som gick i folkskolan från början av 30-talet, minns mycket väl Theodor Boberg när han skyndade sig över skolgården, krokig av slit och ålder, med snuggan i munnen och med ett stort förskinn, i vilket han ofta bar in ved.

Theodor Boberg som var en god historieberättare har vid intervjuer berättat många minnen från sin barndom och sin långa tjänst i församlingen. Han berättade om klockaren som bodde i klockaregården, vilken låg innanför nuvarande kykmuren mot klockberget. Thomedagarna, när folket skulle leverera klockarens lön kördes slädarna upp till klockaregården med hötappar och sädessäckar. Då gällde det för mottagaren att "hava lite starkt att bjuda på". Ty på trakteringen det ena året hängde tilldelningen av hö ock säd under nästa år.

Kyrkvaktaren fick också sin lön in natura. Men han var inte en så fin karl, att han fick det hemskickat. Han fick hämta det själv.

På den tiden åt ingen vettig människa hästkött. Man slet därför på de arma kreaturen tills bara skinn och ben återstod. Den fattige kyrkvaktarens häst var givetvis den mest utslitna av kampar.

Ringaren och dögrävaren hade limpa och ljus i varje gård, och de drogo vid jultid omkring med säck och kälke dag efter dag. På nätterna gick samma gubbar brandvakt. Ännu mindes Theodor ljudet av deras klackjärn, när de gick gatan fram.

I yngre dagar var Theodor en flitig musikant. Han ledde Torshällas mässingssextett, där han spelade esskornett och brodern Robert tenorbasun. Från ett framträdande på Stadskällaren berättar han att de för första gången blev bjudna på spar-

ris men att han fann den föga smaklig, "så jag föjde kamratens exempel och stoppade den i fickan.". Theodor Boberg var rak och enkel och ingen vän av stora ord. Har man sedan varit med om ca 2000 begravningar och lika många begravningstal, kan man förstå hans reaktion på de överdrifter som många gånger framkom i talen efter den döde.

"Det skall var allmänt". När min gumma dog, bad jag prosten Ringmar att hålla ett sådant tal". Begravningakten ville han inte ha i kyrkan, utan den skedde i det lilla begravningskapellet vid gamla kykogården. Sin egen begravning 1947 skedde dock i kyrkan, där släkt och vänner och alla församlingsborna under världiga former fick ta farväl av sin avhållne trotjänare. Begravningsakten hölls av kyrkoherde Holger Abrahamsson.

När Theodor Boberg 1945 slutade som kyrkvaktmästare, hade han alltså tjänat församlingen i hela 55 år, ett rekord i sitt slag.

Om de fyra präster, som tjänstgjort under Bobergs tid, Jonsson, Malmborg, Ringmar och Abrahamsson hade han bara gott att säga. "Jonsson skrek så hårt, han hade en farsligt stark röst". Det var denne prästman, som en gång hade bjudit lärarkåren till sig, men på kalasdagen innfann sig inte en människa. Pojken, som skulle lägga bjudningsbrevet på posten, hade i stället slängt dem i ån. Om prosten Ringmar sade han, "Ringmar var bra på alla vis".

Att Theodor Boberg kände sig uppskattad, vittnar bl. a. Patriotiska Sällskaps guldmaljen av andra storleken, vilken han erhöll 1929.

Samma år erhöll han i 60-årspresent 600 kr guldmünt. På sin 70-årsdag fick han 500 kr av pastoratet..

"Det var de enkla sätt, på vilka pastoratet vid högtidstillfällen sökt bevisa en trotjänare av sällsynt slag sin aktning

forts från sid 5

och blotta något av den tacksamhet, det känner sig vara skyldigt honom”.

(Så slutar Magnus Collmars artikel om den gamla kyrkvaktaren i E-a Kuriren 1943)

Sin sista stora insats, som Boberg gjorde för församlingen, var insamlingen till ett nytt tornur. I en bevarad anteckningsbok, kan man se att han besökt de flesta hem i Torshälla, där har han noggrant skrivit in gåvans stolek, som var från 2 kr till 300 kr efter råd och lägen-

het. Även de intagna på Ålderdomshemmet hade med varm hand gett av sin lilla pension.

Insamlingen som påbörjades 1945 och avslutades 1946 inbringade 3153 kr.

Tyvär fick inte den gamle kyrkvakten uppleva den nya klockan på plats. Han dog 8 juli 1947, en månad före det nya tornurets invigning.

Stor hjälp har undertecknad haft av Nanna Eriksson, som beredvilligt har berättat om sin morfar, och ställt div. material till mitt förfogande.

Bernt Pettersson

Loppisfynd

Kan man göra fynd bland "lopporna" på Bergströmska gården? Visst kan man det.

När Berna Herrmann för några år sedan var nyinflyttad torshällabo och praktiskt taget inte kände en enda människa här i sta'n tittade hon in på Bergströmska gården en torsdag i juli. På loppmarknaden hittade hon en liten fällkniv som hon fann praktisk och inhandlade den för en struntsumma.

Berna tänkte inte mer på den saken förrän hon i höstas råkade läsa en artikel i Eskilstuna Kuriren om den 74-åriga knivsmiden Karl Molin. Den började så här: *Äger du en fickkniv av knivsmiden Karl*

Foto: Bernt Pettersson

Molin i Eskilstuna? Var rädd om den för nu har han tillverkat sin sista kniv.

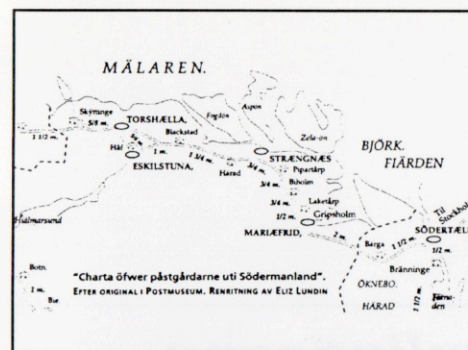
Berna tog fram sin kniv och mycket riktigt den var märkt Karl Molin. Hon har redan blivit erbjuden många hundralappar för den, men förstär knivens både praktiska och samlarvärde och behåller den för eget bruk

Grattis till fyndet! säger Älderman

Enligt gammalt var det gärdemannens enda uppgift att ta upp årgården, medan sysslomannen visserligen arbetade med ekonomiska frågor men även utförde andra uppgifter som delegerats på honom.

Vi har därför beslutat att i fortsättningen kalla kassören gärdeman och vår programansvarige syssloman.

Älderman

BOKINKÖP

Gillet har sitt eget lilla bibliotek på Bergströmska gården och brukar köpa in böcker av speciellt intresse för hembygdsfolk. Senaste tillskottet är **Postvägar, postkontor och postgårdar i 1700-talets Sverige**. Varje landskap alt län presenteras med en karta över postvägar, postkontor och postgårdar. Dessa upprättades på 1750-talet och innehöll även vägvästand.

I Torshälla inrättades troligen postkontoret 1688. Dess förste kände postmästare var **Sven Erichsson** (1688-1690?). Postmästare under 1750-talet var **Henric Branting** (1744-1751), **Johan Fredrik Björnström** (1751-1755) och **Erik Nybohm** (1755-1765).

Första dagarna i december kom **Lokalhistoriska sällskapets årsbok 1999** ut som en lämplig julklapp. Den handlar om Strängnäs-Mariefreds kommuns samtliga gatunamn. Ett annat julklappstips är **Sörmländska matminnen** som också den kommit ut lagom till. Mycket trevlig. Samtliga böcker kommer att finnas på Bergströmska gården till påseende.

Margaretha Lindén

Torshälla hembygdsförening S:t Olofs Gille

Styrelse:

Margaretha Lindén,
älderman ..... tel 35 68 83
Erland Nilsson,
v älderman ..... tel 35 76 54
Östen Belin
syssloman ..... tel 35 87 03
Stig M Olsson,
gärdeman ..... tel 35 56 67
Marianne Farving,
skrivare ..... tel 35 64 63
Ewa Jönsson ..... tel 35 70 37
Siv Andergrim-Almgren . tel 35 84 15

Suppleanter:

Ingrid Pettersson ..... tel 35 65 43
Margareta Allinggård ..... tel 35 62 55

Museikommitté:

Mary Håkansson ..... tel 35 61 34
Doris Lindblom ..... tel 35 72 12
Erland Nilsson ..... tel 35 76 54
Ingrid Pettersson ..... tel 35 65 43
Siv Andergrim-Almgren . tel 35 84 15

Redaktion S:t Olof:

Marianne Farving, Bernt Pettersson,
Margaretha Lindén

Medlemsavgift:

75:- för enskild och 100:- för familj.
Postgiro: 26 81 47-6

Bergströmska gården – hembygdsgården Lilla gatan 12.

Tel: 016-35 50 76

Muséet öppet torsdagar maj-september kl 14-16. Övrig tid visning för grupper efter beställning per tel 016-35 61 34 eller 016-35 68 83.